

Пжтуването на Пиеръ Белонъ въ Южна Македония и Тракия

отъ Б. Филовъ

Въ нашата научна литература се дадоха вече доста сведения за стари западно-европейски пжтешественици, които сж минавали презъ българскитѣ земи и които описватъ съ повече или по-малко подробности състоянието на тѣзи земи презъ време на турското робство. При все това има още пжтешественици отъ тази категория, останали неизвестни до сега у насъ. Къмъ тѣхъ принадлежи френскитъ естественикъ и лѣкаръ Pierre Belon, известенъ главно съ своитѣ трудове по естествена история, които сж имали голѣмо научно значение за времето си.

Пиеръ Белонъ е роденъ къмъ 1517 год. въ Soultière близу до Mans въ департамента Sarthe и се е поминалъ въ 1564 год. Образованието си той добилъ въ Парижъ. Следъ като предприелъ едно пжтуване въ Германия, той се връща пакъ въ Парижъ, гдето спечелва благоволенieto на кардинала de Tougnon. Съ паричната помощ на кардинала, Белонъ можалъ да предприеме едно отдавна проектирано пжтуване въ Ориента, което траяло отъ 1546 до 1549 година. По-късно, по препоржка на своитѣ покровители, той получилъ пенсия отъ френския кралъ Хенрихъ II, а Карлъ IX му опредѣлилъ и безплатно жилище въ Мадридския дворецъ до Булонския лесъ въ Парижъ. Белонъ обаче не можалъ да се радва дълго време на тѣзи привилегии; той билъ убитъ при едно пжтуване за Парижъ, безъ да довърши започнатитѣ отъ него преводи на Диоскурида и на Теофраста, за съчиненията на които той, като естественикъ, се особно интересувалъ.¹⁾

Наблюденията отъ своето пжтуване въ Ориента Белонъ изложилъ въ единъ свой трудъ, който е ималъ голѣмъ успѣхъ. Той е билъ издаванъ нѣколко пжти отъ 1553 до 1558 година въ Парижъ и Анверсъ, а освенъ това е билъ преведенъ и на латински отъ Ch. de l'Écluse (Anvers 1559 год.). Азъ имахъ на ржка едно допълнено и илюстрирано издание въ обикновена осмина, излѣзло следъ смъртъта на Белона въ 1588 година въ Парижъ подъ следното заглавие, което предавамъ съ правописа на оригинала:

Les observations de plusieurs singularitez et choses memorables trouvees en Grece, Asie, Judée, Egypte, Arabie, et autres pays estranges, redigées en trois livres, Par Pierre Belon du Mans. Reveuz de nouveau et augmentez de figures. A Paris, chez Hierosme de Marnef, et la veufve Guillaume Cavellat, au mont S. Hilaire, à l'enseigne du Pelican. 1588.

Въ единъ особенъ предговоръ Белонъ посвещава своя трудъ на кардинала de Tougnon. За начина на своето изложение той самъ казва (стр. III) въ предговора: *j'ay traicté ceste mienne observation en nostre vulgaire François, et redigé en trois livres, le plus fidelement qu'il m'a esté possible: n'usant d'autre artifice ou elegance d'oraison, sinon d'une forme simple, narrant les choses au vray ainsi que les ay trouvees és pays estranges.* И действително разказътъ на Белонъ се отличава по своята естественостъ и по своето популярно, достъпно за всѣкиго изложение. Авторътъ се проявява като добъръ наблюда-

¹⁾ Тѣзи сведения заемамъ отъ La grande Encyclopédie, подъ името Belon.

тель, който разправя за виденото отъ него безъ никаква тенденция, безъ да обременява своето изложение съ учени фрази или съ специални познания. На това обстоятелство трудътъ на Белона е дължалъ вѣроятно и своя голѣмъ успѣхъ на времето си.

Въ първата книга на своя трудъ Белонъ описва своето пътуване въ европейска Турция, като започва отъ островъ Критъ. Следъ това отъ Цариградъ той посещава по море островитѣ Лемносъ и Тасосъ, Атонъ и Солунъ. Отъ Солунъ той трѣгва по сухо, като следва егейското крайбрежие и стига наново въ Цариградъ, отъ гдето предприема единъ излетъ до Никомидия. При описанието на пътуването си Белонъ, като естествовикъ, говори предимно за разнитѣ животни и растения, които е срѣщалъ по пътя си, но така също и за старинитѣ, за нравитѣ и обичаитѣ на страната, както и за всичко друго, което му е правило впечатление.

Въ втората книга на своя трудъ Белонъ описва пътуването си въ Египетъ, Сирия и Мала-Азия. Отъ Цариградъ по море той отива най-напредъ въ Александрия, като посещава по пътя си крайбрежието на Мраморно море, Троя, Митилинъ, Самосъ, Патмосъ, Косъ и Родосъ. Въ Египетъ той посещава Червеното море и Синайската планина, а следъ това заминава отъ Кайро за Ерусалимъ. Отъ тамъ по сухо се връща въ Цариградъ презъ Сирия и Мала-Азия.

Третата книга отъ труда на Белона е посветена на вътрешното устройство на Турция; въ нея той описва главно религията на турцитѣ, тѣхнитѣ обичаи и др. подобни.

Освенъ споменатото съчинение, Белонъ обнародвалъ като резултатъ отъ своитѣ пътувания и другъ единъ трудъ, който е ималъ повече наученъ характеръ и вѣроятно за това е билъ написанъ на латински. Този трудъ, посветенъ пакъ на кардинала de Thou, носи следното заглавие: *Petri Bellonii Cenomani De admirabili operum antiquorum et rerum suspiciendarum praestantia. Liber primus. De medicato funere, seu cadavere condito, et lugubridefunctorum eiulatione. Liber secundus. De medicamentis nonnullis, servandi cadaveris vim obtinentibus. Liber tertius. Ad Rever. et Illustriss. D. Fran. Card. Turnonium. Parisiis 1553. Форматъ 8°.*

Както се вижда и отъ самото заглавие, въ този свой трудъ Белонъ дава преди всичко сведения за нѣкои забележителности на древността, които поразяватъ съ своитѣ размѣри или необикновени форми, като пирамидитѣ, колосалнитѣ статуи отъ рода на Родоския великанъ на Хареса, сфинксоветѣ, обелискитѣ и др. подобни. По-нататкъ той говори почти изключително за разнитѣ видове погребения въ древността, за формата на гробоветѣ и за балсамирането на тѣлата, като навсѣкжде изхожда отъ това, което той е видѣлъ въ разнитѣ страни.

За насъ по-голѣмъ интересъ представятъ само ония пасажи изъ поменатитѣ две съчинения на Белонъ, които се отнасятъ до егейското крайбрежие отъ Солунъ до Цариградъ. Особно ценни сж сведенията за златнитѣ мини при Siderocapsa, на изтокъ отъ Солунъ. Белонъ не опредѣля по-точно мѣстоположението на това селище. Обаче по всичко се вижда, че той има предъ видъ селото Изворо или Изворонъ въ северо-източния жгълъ на Халкидическия полуостровъ, близо до развалинитѣ на античния градъ Stageira, на западъ отъ пристанището Стратоники.¹⁾ Белонъ посвещава на тѣзи мини цѣлата 50-та глава отъ своето съчинение „Observations“ (стр. 100—105), обаче и въ следнитѣ глави (51—53) той дава нѣкои допълнителни сведения за златнитѣ мини. Той описва съ най-голѣми подробности начина, по който се е добивало златото въ Siderocapsa, говори за националността на работницитѣ, за различнитѣ термини, които тѣ сж

¹⁾ Гл. St. Casson, Macedonia, Thrace and Illyria, Oxford 1926, стр. 72 сл. и австрийската генералшабна карта, секторъ Солунъ.

употрѣбвали, за количеството на добиваното злато и т. н. По всичко се вижда, че минитѣ въ Siderocapsa, които днесъ вече изглежда да сж напълно изчерпани, му сж направили голѣмо впечатление; тѣхното подробно описание би заслужавало да се преведе изцѣло, тъй като възъ основа на него ние добиваме ясна представа за начина, по който се е експлоатирала една златна мина по онова време. Азъ ще се огранича тукъ да изтъкна само нѣкои по-интересни пасажи.

Преди всичко Белонъ споменава, че мнозинството отъ работниците въ минитѣ били българи по народностъ: *les ouvriers metallaires, qui y besongnent maintenant, sont pour la plus part de nation Bulgare* (стр. 100). Селянитѣ отъ околнитѣ села, които идвали на пазара, били християни и говорѣли сръбски и грѣцки; имало обаче и много евреи. Изглежда, че Белонъ не прави разлика между българи и сърби, тъй като малко по-нататкъ (стр. 102) той говори, че металитѣ въ Siderocapsa се обработвали както отъ албанци, грѣци, евреи, власи, черкези и сърби, тъй и отъ турци: *les metaux y sont affinez par le labour tant des Albanois, Grecs, Juifs, Vallaques, Cercasses, et Serviens, que des Turcs*. Понеже малко по-горе той казва, че болшинството отъ работниците сж българи, то очевидно е, че въ този пасажъ той замѣства името българи съ сърби. Сжщо и на други мѣста въ своята книга Белонъ споменава между работниците въ Siderocapsa, наредъ съ българитѣ, и сърби: *les metallaires, tant Serviens, Bulgares, Albanois, Juifs, Turcs que Grecs...* (стр. 113); *car les Serviens, Bulgares Vallaques et Turcs la nomment Varoviticus* (стр. 115). Макаръ Белонъ да говори на толкозъ мѣста за българи, той никога не споменава за български езикъ. Споредъ него езикътъ на мѣстното славянско население е билъ „сръбски“. На този езикъ, наредъ съ грѣцкия, говорѣли не само селянитѣ отъ околността на Siderocapsa (гл. по-горе), но така сжщо и тѣзи отъ околността на Сересъ (стр. 125). Сжщо и непонятнитѣ за него букви, които той видѣлъ на единъ камененъ надписъ въ Филипи, били пакъ „сръбски“ (стр. 128).¹⁾ Изобщо по всичко се вижда, че Белонъ не е ималъ ясна представа нито за българи, нито за сърби, езикътъ на които той не е познавалъ. Той употрѣбва тѣзи имена безразборно, само за това, защото е знаелъ, че славянското население на Балканския полуостровъ е българско и сръбско. По тази причина неговитѣ сведения нѣматъ никаква стойностъ за етнографията на Южна Македония.

Количеството на златото и среброто, което е било вадено въ Siderocapsa, е било значително; чистиятъ приходъ се движелъ между 9,000 и 30,000 дуката месечно: *les minieres de Siderocapsa rendent une moult grande somme d'or et d'argent à l'Empereur des Turcs: car ce que le grand Turc reçoit chaque mois de sa part, sans en ce comprendre le gaing des ouvriers, monte à la somme de dixhuict mille ducats par mois, quelquefois trente mille, quelquefois plus, quelquefois moins; les rentiers nous ont dit n'avoir souvenance qu'elles ayent moins rapporté depuis quinze ans, que de neuf à dix mille ducats par mois, pour le droict du dict grand seigneur* (стр. 102).

Числото на пещитѣ, прѣснати въ планинитѣ на Siderocapsa, възлизало на 500 до 600. Златото и среброто не се намирало въ чисто състояние, но трѣбвало да се добие посрѣдствомъ стопяване на рудата. Терминитѣ, съ които работниците си служили, не били нито грѣцки, нито турски, а нѣмски, тъй като въ минитѣ наскоро дошли и

¹⁾ Въ латинското си съчинение (стр. 15) той означава тѣзи букви като български или сръбски: *Epitaphium... characteribus Servianis sive Bulgaris unacum Graecis permixtis inscriptum.*

нѣмци, които ги въвели между мѣстното население. По този случай Белонъ наново изтъква българската народност на работниците: *car les Alemans qui commencerent nouvellement à besongner aux susdictes mines, ont enseigné aux habitans à nommer les choses metalliques es terres et instrumens des minieres, en Aleman, que les estrangers tant Bulgares que Turcs ont retenu* (стр. 102).

Всички пещи били разположени край потоци (*guisseaux*), понеже колелата, които издигали духалата, се движели съ вода. Такива потоци имало седемъ, имената на които Белонъ предава по следния начинъ: *le premier Pianize, l'autre Amerpach, l'autre Kyprich; ceux de la partie d'Orient s'appellent Roschets Isvotz* (стр. 103). Останалитѣ два потока той не споменава. По-нататкъ Белонъ описва подробно устройството на пещитѣ, механизма на духалата, начина, по който ставало стопяването на рудата и отдѣлянето на металитѣ и т. н. Числото на работниците въ минитѣ надминавало въ онова време 6,000 души (стр. 116).

Въ LV глава (стр. 123-126) Белонъ описва пътуването си отъ *Siderocapsa* до Сересъ, гдето той останалъ два дена. Той дава подробни сведения за долното течение на Струма, която на това мѣсто се казвала и Мармара, по името на селото Мармара, до което се намиралъ голѣмъ дървенъ мостъ надъ рѣката. Много кораби, рагузански, гръцки, венециански, а понѣкога и египетски, навлизали около една миля навътре по течението на Струма и оставали тукъ понѣкога до два месеца презъ зимата. Следъ като разпродавали донесенитѣ стоки, тѣ натоварвали храни, вълна и кожи и си заминавали презъ пролѣтѣта (стр. 125).

Въ следната глава (стр. 126-129) Белонъ описва доста подробно развалинитѣ на Филипи, на чието разглеждане той посветилъ цѣли два дена. Тази частъ отъ съчинението на Белона представя особенъ интересъ въ археологическо отношение, тъй като той отбелязва доста нѣща, които днесъ вече не съществуватъ. Така напр. античниятъ театъръ на града е билъ тогава още добре запазенъ. Той би съществувалъ, казва Белонъ, още дълго време, ако турцитѣ не задигали неговитѣ мряморни пейки (стр. 128 сл.). Белонъ говори въ сжщностъ за амфитеатъръ; обаче отъ неговото описание се вижда, че сградата е била театъръ, отворенъ къмъ югъ, а на северъ облегатъ на хълма, на който се е издигала крепостъта. Крепостнитѣ стени на Филипи били вече разрушени; тѣ били градени отъ тухли и хоросанъ, а на нѣкои мѣста отъ каменни блокове (стр. 127).

Голѣмо било количеството на мряморнитѣ надгробни паметници, които Белонъ видѣлъ въ Филипи: *il n'y a lieu ou l'on puisse voir de plus grands sepulchres de pierres de marbre par les champs qu'à Philippi* (стр. 127). Много отъ тѣхъ имали латински надписи. Белонъ споменава изрично известния паметникъ на С. *Vibius Quartus*¹⁾, като прибавя, че споредъ мѣстната легенда този грамаденъ четвъртитъ камъкъ, който отгоре билъ издълбанъ, служелъ за ясла на кобилата на Александра Велики. Белонъ отъ своя страна пояснява, че се касаело за Александровия конь Букефалъ (стр. 128). Най-добре билъ запазенъ надгробниятъ паметникъ на лѣкаря на Александра Велики, чийто надписъ билъ написанъ на гръцки, но отчасти билъ разваленъ съ сръбски букви, та по тази причина не можелъ да се чете (стр. 128)²⁾. Очевидно е, че и въ тоя случай ние имаме работа съ една легенда, която Белонъ е приелъ като нѣщо действително.

Доста много мѣсто отдѣля Белонъ за описанието на Кавала (стр. 129—135, глава LVII—LIX). Преди всичко той се опитва да докаже, като се позовава на старитѣ

¹⁾ Corp. inscr. lat. III 647.

²⁾ Гл. за него по-горе стр. 361 заб. 1.

автори, че градътъ въ старо време се наричалъ Висерhala, по името на Александровия конь Букефалъ (стр. 129 сл.). Следъ това той говори за населението на града (освенъ гърци и турци, имало и много евреи), за неудобството на неговото пристанище, за крепостната стена¹⁾ и за водопровода, безъ обаче да казва нѣщо сжществено. Повече подробности той дава само за единъ кервансарай (carbachara), построенъ отъ Ибрахимъ-паша, тъй като по-нататкъ той щѣлъ често да говори за други подобни кервансарай. И тукъ обаче той разказва по-подробно само по какъвъ начинъ сж били настанявани и хранени пжтниците въ тѣхъ (стр. 131 сл.). Най-после Белонъ дава преписи и отъ четири латински надгробни надписи, които той видѣлъ въ Кавала.²⁾

Останалата частъ отъ пжтуването на Белона по егейското крайбрѣжие до Цариградъ не представя особенъ интересъ. Белонъ споменава само мимоходомъ мѣстата, презъ които е миналъ, безъ да дава нѣкакви сжществени сведения за тѣхъ. При все това въ книгата му има нѣкои пасажии, които заслужаватъ да се отбележатъ.

Белонъ миналъ рѣката Места по единъ дървенъ мостъ, подобенъ на моста на Струма, но по-малкъ отъ него (стр. 135). Голѣмо впечатление му направили овчаритѣ при този мостъ, които пекли цѣли ягнета на шишъ и продавали месото имъ на пжтниците. Белонъ сжщо ялъ отъ това месо и го намѣрилъ по-вкусно, отколкото ако е печено на парче. По този случай той разправя, че богатитѣ турски семейства въ Мала-Азия, когато празнували обрѣзването на нѣкого отъ семейството, изпичали на шишъ цѣлъ волъ, като въ вола поставяли овца, въ овцата пиле, а въ пилето яйце (стр. 136).

Белонъ останалъ три дена и половина въ селото Шапсиларъ (Chapsylar), което той идентифицира съ античната Cypsella, за да се запознае по-обстойно съ начина, по който била добивана въ това село въ голѣмо количество стипца, като описва подробно начина на добиването ѝ (стр. 137—139). По-нататкъ той дава нѣкои интересни сведения за долното течение на Марица (стр. 141—142). Рѣката се минавала съ лодка, тъй като мостъ нѣмало. Околното население промивало пѣсѣцитѣ на рѣката и съ голѣма мжка добивало по нѣколко зрънца злато. Цѣлата мѣстностъ се покривала зимно време съ обширни блата, поради което тукъ нѣмало никакви села. Презъ лѣтото обаче били държани на това мѣсто голѣмо количество коне на паша. Султанътъ ималъ тукъ на паша повече отъ хилядо коня, а конетѣ на мѣстното население не били по-малко отъ петстотинъ.

На пжтъ за Цариградъ Белонъ миналъ по-нататкъ презъ Родосто и Силиврия, обаче не ни дава по-подробни сведения за тѣзи градове.

Втората книга на Белона, написана на латински (*De admirabili opem antiqorum . . . praestantia*) се отнася само отчасти до егейското крайбрѣжие. Въ нея се даватъ (глава XIV и XV, стр. 15—17) за развалинитѣ на Филипи и за Кавала сжщитѣ сведения, които намираме и въ Белоновитѣ „Observations“. За насъ въ тази книга по-голѣмъ интересъ представя само десетата глава (стр. 11), която е посветена на тракийскитѣ надгробни могили и носи заглавие *De tumulorum aediorum, qui populorum sepulchra erant, amplitudine*. Тѣзи изкуствени могили направили на Белона голѣмо впечатление и той ги сравнява, по тѣхния величественъ изгледъ, съ египетскитѣ пирамиди, колосалнитѣ статуи и обелискитѣ: *Quisquis aediorum tumulorum maiestatem intuebitur, non minoris quam Pyramidis, Colossi, aut obelisci cuiusdam magnifici structuram admirabitur*. Белонъ има тукъ предъ видъ нѣкои особно голѣми могили, за които се вѣрвало, че били гробници на мѣстнитѣ владѣтели: *Tales enim sunt, ut montes supra se invicem sessiles*

¹⁾ Тази стена датира въ сегашния си видъ отъ началото на X вѣкъ и е била поправяна въ времето на Сюлеймана Великолепни; гл. S. Reinach, Bull. de corresp. hell. VI, 1882, стр. 267 сл.

²⁾ Corp. inscr. lat. III 633, 650, 651 и 652.

videantur, meritoque eius loci regum sepulchra esse credantur. Както египтянитѣ искали да изразятъ въ пирамидитѣ своята вѣчностъ, така правили това и тракийцитѣ съ голѣмитѣ могили: Quemadmodum autem Aegyptij suam aeternitatem in Pyramidibus comparari existimabant, sic Thraces in editissimis tumulis. Такива могили, които очудвали съ своя строежъ и могли да се сравнятъ съ най-изкуснитѣ постройки, се срѣщали навсѣкжде изъ Тракия: Quod si per Turaciam iter facias, ubique colliculos arte quadam constructos contempleris: ad quos si propius accedas, non te in minorem admirationem rapient, quam si artificiosissimam architecturam contempleris. Белонъ видѣлъ най-много могили въ околността на Галиполи, обаче и въ равнината между Пловдивъ и Одринъ тѣ се срѣщали въ неизброимо количество: Est et alia grandis planities inter Philippopolim Macedoniae urbem, quam praeterfluit Hebrus, et Adrianopolim, in qua egestorum tumulorum infinitum esse prope modum dixerim numerum. Понеже самъ Белонъ не е миналъ презъ Пловдивъ и Одринъ, трѣбва да се предположи, че той е заелъ сведенията си за тукашнитѣ могили отъ нѣкой другъ източникъ.

Най-после Белонъ споменава, че въ тѣзи могили споредъ едни били погребани римскитѣ войници, които паднали въ войната на Августа и Маркъ Антония противъ Брута и Касия (тукъ се има предъ видъ сражението при Филипи въ 42 год. пр. Хр.), а споредъ други въ тѣхъ били погребани войницитѣ на Цезаря и Помпея: In quibus Romanorum corpora quae in bello quod ab Augusto et Marco Antonio adversus Brutum et Cassium gestum est, ceciderunt, sepulta esse traduntur. Alij Caesaris et Pompeij milites, qui in conflictu occubuerant, ne sepultura carerent, tumulis obrutos credunt. Най-после, въ връзка съ тѣзи могили, Белонъ привежда и известния разказъ на Херодота за начина, по който старитѣ тракийци сж били погребвани въ могили.

Белонъ е билъ единъ отъ първитѣ пътешественици, които сж обърнали по голѣмо внимание върху надгробнитѣ могили въ Тракия и върху античнитѣ паметници по тракийското крайбрѣжие на Егейско море. По тази причина неговитѣ сведения, колкото и да сж оскѣдни, не сж безъ значение за историята на археологическитѣ изучвания въ нашитѣ земи.